

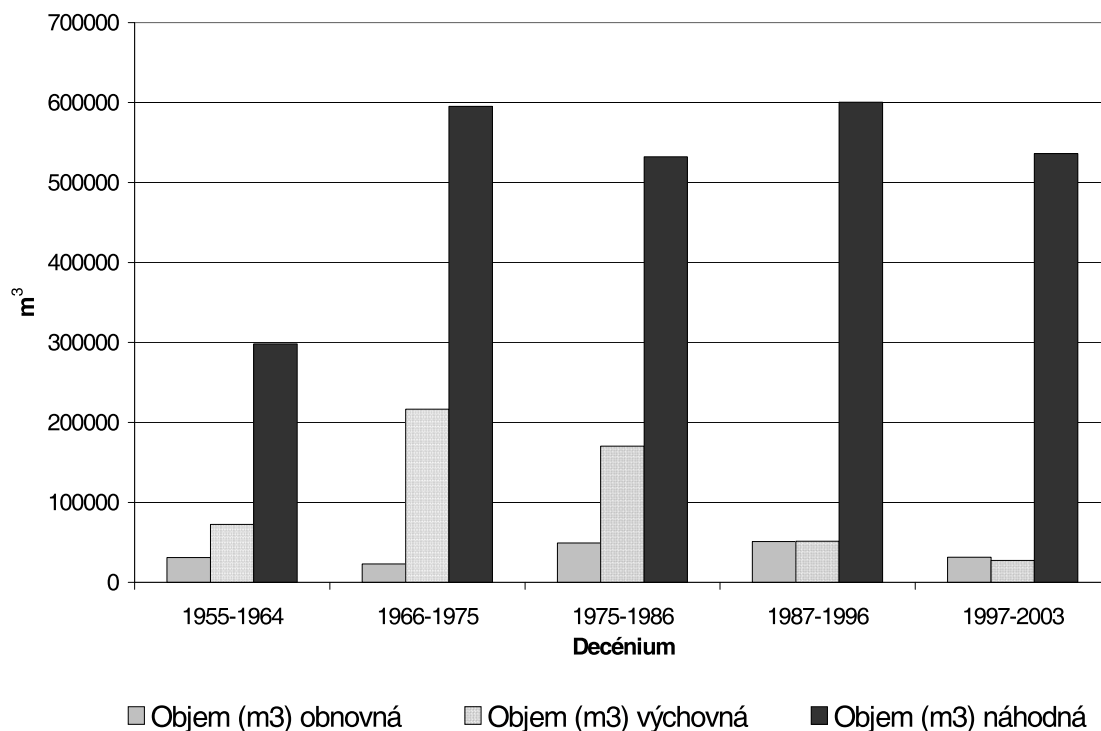
VETROVÉ A PODKÔRNIKOVÉ KALAMITY V TANAPe – OHROZENIE PODSTATY NÁRODNÉHO PARKU

Peter LÍŠKA, Pavol FABIÁN, Milan KOREŇ

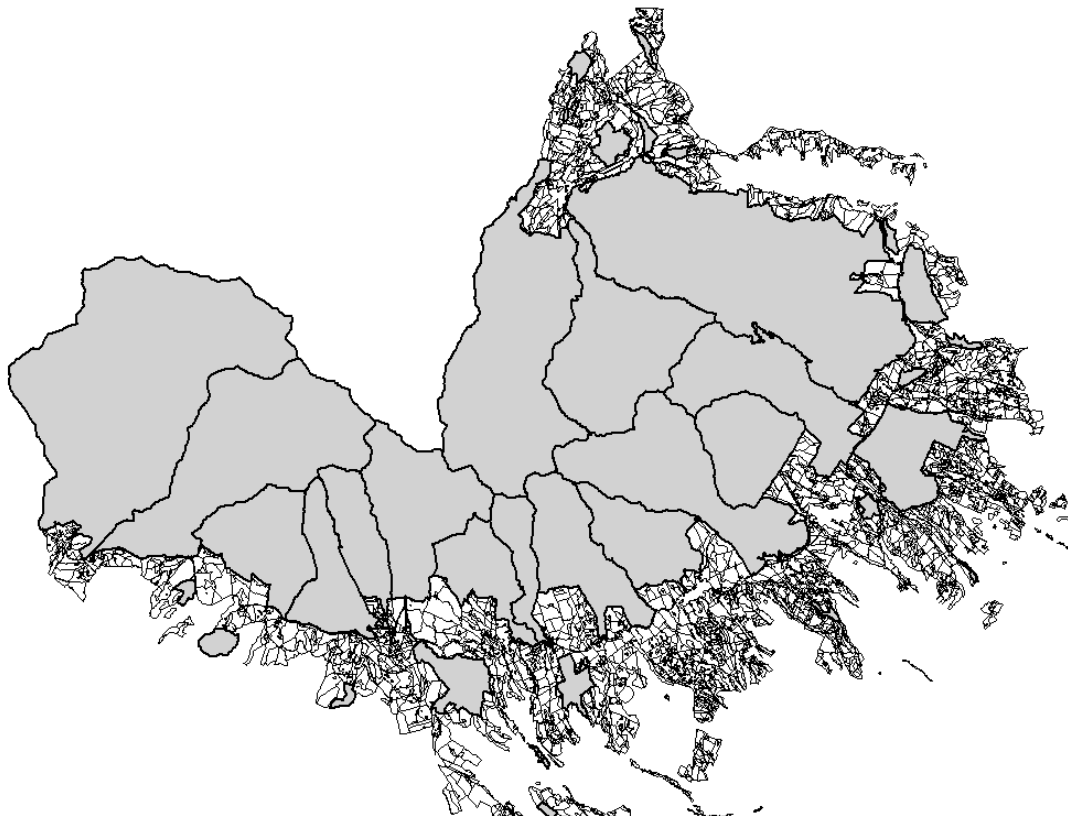
Situáciu, o ktorej chceme referovať vzťahujeme na „najproblémovejšie“ územie TANAPu, tzn. na LHC Vysoké Tatry, nie na celé územie Štátnych lesov TANAPu.

Zvláštnosti v obhospodarovaní lesov tohto územia podmieňuje niekoľko faktov:

1. Absencia hospodárskych lesov (na rozdiel napríklad od ostatných národných parkov Slovenska)
2. Vysoký podiel ochranných lesov (až 64 % lesnej pôdy, zvyšok, tzn. 36 % pripadá na lesy osobitného určenia)
3. Vysoký podiel lesnej pôdy v prírodných rezerváciách (71 %), na ktorý v zmysle zákona NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny sa vzťahuje najprísnejší, tzn. 5. stupeň ochrany s absolútnym zákazom zasahovať do lesných porastov (pozri obr. 2)
4. Prevaha ihličnatých porastov (93 %)
5. Dominancia našej najmenej tolerantnej dreviny voči vetrovým a podkôrníkovým kalamitám – smreka (bez kosodrevinových porastov prevažuje na vyše 80 % výmery lesa)
6. Neobyčajne vysoký podiel náhodných ťažieb, resp. už dlho nezvládnuteľné povinnosti vo výchovných a obnovných opatreniach
7. Rekreačno-turistická atraktivita tunajšej krajiny, ktorá si vynucuje väčšmi ako inde venovať sa tzv. spoločenským funkciám lesov.

Obr. 1. Vývoj ťažieb v TANAPe podľa decénií

Obr. 2. Prírodné rezervácie LHC Vysoké Tatry

Historický vývoj lesov terajšieho TANAPu, rovnako ako inde na Slovensku, mal výrazne exploatačný charakter s vysokým podielom využívania územia pre pastvu. Zamestnanci TANAPu od založenia tohto národného parku v roku 1949 akceptovali zmenené spoločenské požiadavky a v priebehu polstoročia dokázali podstatne upraviť dovtedajšiu veľmi nepriaznivú krajinnú štruktúru, hlavne však zvýšiť podiel najdôležitejšieho krajinného stabilizačného prvku – lesa. O dlhodobom úsilí zvýšiť funkčný efekt lesnej krajiny svedčí napríklad vývoj drevinového zloženia lesných porastov (tab. 1).

Tabuľka 1. Vývoj zastúpenia lesných drevín na území obhospodarovanom ŠL TANAPu

Drevina	1931	1935	1987–1996	1997–2006	Výhľad 1997–2006
Smrek obyčajný	80,5	72,4	65,52	59,82	51,2
Jedľa biela	2,4	1,7	1,66	1,4	5,08
Borovica lesná	1,2	5	4,01	4,03	4,56
Smrekovec opadavý	5,3	5,6	4,66	5,1	5,37
Borovica horská	9,3	12,1	18,03	21,52	18,09
Borovica limba	0,1	0,1	0,64	0,83	3,75
Spolu ihličnaté	98,8	96,9	94,52	92,7	88,05
Buk lesný	0,4	0,3	0,59	0,51	2,46
Javor horský	0,3	0,1	0,41	0,67	1,9
Jaseň štíhly	0	0	0,01	0,01	0
Brest horský	0	0	0,01	0,01	0
Brezy	0	0	0,73	1,5	0,55
Jelše	0,4	1,1	2,18	2,13	1,35
Jarabina vtáčia	0,1	1,6	1,55	2,47	5,69
Spolu listnaté	1,2	3,1	5,48	7,3	11,95

Situáciu neobyčajne komplikujú kalamity, ktoré v ostatných rokoch ohrozujú samotnú podstatu TANAPu.

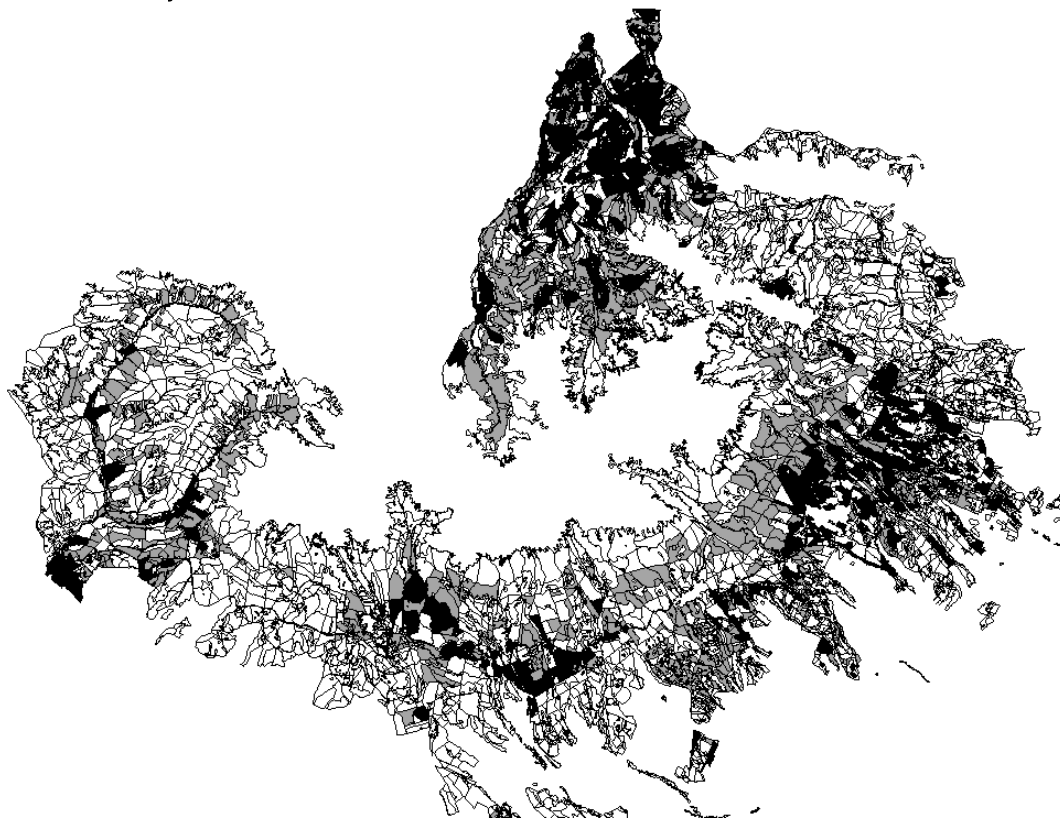
Určujúcou vlastnosťou schopnosti lesa odolávať poškodeniu, hlavne víchriciam a podkôrnemu hmyzu je jeho pôvodnosť, drevinové zloženie a vnútorná priestorová výstavba. Väčšina tatranských lesov nie je z tohto pohľadu ekologicky stabilná, pretože z väčšej časti ide o nepôvodné, druhovo rovnorodé (smrekové) a rovnoveké porasty. Založili ich naši predkovia v dobrej viere, že prinesú čo najrýchlejšiu ziskovosť.

Avšak nielen tieto, ale aj prírode blízka lesy podliehajú zrýchlenému rozpadu, pretože nie sú schopné prispôbiť sa rýchlo prebiehajúcim ekologickým zmenám. Stav z predošlých rokov, ktorý bol označovaný ako „chradnutie lesných porastov“ spôsobený najmä rýchlymi a nezvratnými zmenami lesných pôd (vyčerpanie tlmiacej schopnosti, deficit živín), znásobili klimatické extrémny – vysoké teploty s nedostatkom fyziologicky prístupnej vlhky. Tieto podmienky naopak vyhovujú rozvoju podkôrneho hmyzu, ktorý spôsobil neočakávane rýchly rozpad aj na pohľad odolných porastov.

Príčiny rozpadu v súvislosti s podkôrníkovou kalamitou v rokoch 1994-1998 sme súhrne definovali takto:

1. Nepriama činnosť človeka – predovšetkým znečisťovanie ovzdušia, resp. kontaminácia lesných ekosystémov.
2. Extrémny klimatický režim s nadnormálnymi teplotami a deficitom zrážok v letnom období, súvisiaci s prvými prejavmi globálnych klimatických zmien.
3. Holorubná ťažba v minulosti (pred uzákonením TANAPu) a nadväznú zakladanie rovnorodých smrekových porastov nepôvodným genofondom.

V jeseni 2002 naštartovala vetrová kalamita s objemom 117 tisíc m³ drevnej hmoty ďalšiu gradačnú fázu podkôrneho hmyzu. Jej priestorový rozsah a potenciálnu ohrozenosť ďalších porastov znázorňuje obr. 3.

Obr. 3. Štátne lesy LHC Vysoké Tatry postihnuté kalamitami (čierne) a lesy potenciálne ohrozené podkôrnym hmyzom (tmavosivé)

Praktické skúsenosti z výnimkového konania

Vzhľadom na klimatické podmienky v lete 2003 (zrážky pod dlhodobým normálom, extrémne teploty), ako aj na vysokú fruktifikáciu a z toho vyplývajúceho fyziologického oslabenia smreka sa postihnuté porasty stali mimoriadne atraktívne pre podkôrny hmyz. V októbri a novembri 2003 sme len v národných prírodných rezerváciách zaevidovali 45 039 m³ napadnutého dreva. Z tohto objemu sme 23 162 m³ plánovali spracovať a priblížiť, 15 607 m³ asanovať (15 431 m³ chemicky, 176 m³ mechanicky) a ponechať pri pni, zvyšok – 6 270 m³ ponechať nespracované, resp. neasanované.

Keďže postihnuté porasty sa nachádzajú v územiach s piatym stupňom ochrany (§ 16, ods.1 zákona 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny), požiadali sme MŽP SR o výnimku spracovať kalamitné drevo. Našu žiadosť podporili aj odborné stanoviská Okresného úradu OPP a LH Poprad, LVÚ–LOS Banská Štiavnica a Ústavu ekológie lesa SAV Zvolen.

Podanie žiadosti sme terminovali k 1. 1. 2004 s predpokladom prijatia rozhodnutia Ministerstvom životného prostredia do 60 dní (§ 85 zákona č.543/2002 Z. z.). V zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny MŽP SR odstúpilo našu žiadosť ŠOP SR Správe TANAPu v Tatranskej Štrbe. Následne – s jej pracovníkmi sme v dňoch 20. – 21. 1. 2004 vykonali obhliadku porastov, po ktorej sme postihnuté porasty rozdelili do dvoch skupín, odpovedajúcich návrhom ich potenciálneho zaradenia do zóny ochrany prírody „A“ a „B“.

Keďže na zónu A sa vzťahuje najprísnejší – 5. stupeň ochrany (ide o tzv. bezzásahovú zónu) súhlasili sme s ponechaním nespracovaného a neasanovaného dreva na mieste. V zóne B so štvrtým stupňom ochrany nám pracovníci Správy TANAPu umožnili napadnutú drevnú hmotu ekologicky vhodným spôsobom spracovať a priblížiť. Vzhľadom na akútnu hrozbu premnoženia sa podkôrneho hmyzu požadovali sme pritom od MŽP SR rozhodnúť o výnimke do 15. 2. 2004, najneskôr do 29. 2. 2004.

Dňa 5. 2. 2004 sa k tomuto problému uskutočnilo nové rokovanie, pričom doň vstúpili už aj členovia Lesoochranárskeho zoskupenia VLK. Na rokovaní predniesli názor, podľa ktorého zákon o ochrane prírody a krajiny nedovoľuje zasahovať do porastov prírodných rezervácií, teda ani spracovať, resp. asanovať kalamitné drevo. Riaditeľ Správy TANAPu napriek tomu sformuloval závery rokovania nasledovne:

- v potenciálnej zóne B spracovať kalamitu v množstve približne 22 tisíc m³ dreva,
- v potenciálnej zóne A kalamitnú hmotu ponechať bez zásahu
- na styku týchto zón tmiť gradáciu hmyzu feromónovými lapačmi,
- monitorovať priebeh vývoja podkôrneho hmyzu,
- v prípade mimoriadnej gradácie zvolať kontrolný deň.

Vo februári 2004 došlo zo strany MŽP SR k pribrzdzeniu rozhodovacieho procesu, v dôsledku čoho vyplynula pre ŠL TANAPu nutnosť povolať k výnimkovému konaniu advokátsku kanceláriu.

Dňa 3. 3. 2004 vydalo MŽP SR rozhodnutie vo veci a to povolením zasiahnuť do lesných porastov v predpokladanej zóne B nasledovne:

- spracovať a priblížiť	22 476 m ³
- chemicky asanovať	0 m ³
- mechanicky asanovať	2 451 m ³
- bez zásahu	300 m ³

Porasty v predpokladanej zóne A sú v súčasnosti odsunuté do nového výnimkového konania.

ŠL TANAPu ihneď po obdržaní rozhodnutia z MŽP z 3. 3. 2004 (doručené 8. 3. 2004) začali s vykonávaním ozdravných opatrení. Ako však postupovať v prípade ostatných kalamitných porastov s objemom približne 20 tisíc m³ kalamitnej hmoty? Predbežné výpočty ukazujú, že jej nespracovaním môže v roku 2004 vzrásť rozsah kalamity o ďalších takmer 100 tisíc m³, čo by predstavovalo ďalší nárast kalamitných holín na výmere 319 hektárov so všetkými negatívnymi dôsledkami na funkčnosť tunajších lesov.

Odborných lesných hospodárov, spravujúcich lesy v prírodných rezerváciách, dostal zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny do nezávideniahodnej situácie. Na jednej strane platia jeho zákazy, na strane druhej povinnosti uložené lesníckou legislatívou, napríklad:

- povinnosťou chrániť a racionálne využívať lesné porasty (§ 4, ods. 1 zákona č. 61/1977 Zb. o lesoch),
- povinnosťou hospodáriť podľa lesných hospodárskych plánov (§ 22 toho istého zákona),
- povinnosťou obnovovať lesné porasty, aby sa zvyšovala ich biologická hodnota a povinnosťou vychovávať ich, aby sa zlepšilo ich drevinové zloženie a odolnosť proti škodlivým vplyvom (§ 8, ods. 1 zákona č. 100/1977 Zb. o hospodárení v lesoch a štátnej správe lesného hospodárstva),
- povinnosťou urobiť neodkladné opatrenia na odvrátenie a odstránenie následkov škôd v prípade vetrových a snehových kalamít alebo pri premnožení škodlivého hmyzu (§ 21, ods 1. toho istého zákona).

Nedajú sa obísť problémy vyplývajúce z postupu konania pri udeľovaní výnimiek zo zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. MŽP SR môže a nemusí výnimku udeliť (v rokoch 2002–2004 obdržali Štátne lesy TANAPu právoplatné rozhodnutie len v troch zo sedemástich prípadov). Zdĺhavosť postupu dostáva lesníkov do časovej tiesne. Následne vyvoláva ďalšie škody, najmä v dôsledku presunu spracovania kalamitného dreva do menej vhodného vegetačného obdobia. V disponibilnom čase nedokážu spracovať kalamitné drevo v potrebnom rozsahu. Sústreďenie prác do krátkeho časového úseku zvyšuje nároky na organizáciu prác, zabezpečenie dodávateľov a vlastné asanačné práce. Navyše, komplikuje ich nemožnosť použiť chemickú asanáciu dreva, vzrastá nákladovosť (pozri tab. 2). Rozdiel v nákladoch, ktoré ŠL TANAPu musia v tejto súvislosti vynaložiť predstavuje v roku 2004 407 356,20 Sk.

Tabuľka 2. Výhody a nevýhody mechanickej a chemickej asanácie dreva

Mechanická asanácia	Chemická asanácia
vyžaduje odvetvenie a odkôrnenie kmeňa	nevyžaduje odvetvenie a odkôrnenie kmeňa
vyžaduje otáčanie kmeňov	nevyžaduje otáčanie kmeňov
nezabezpečí likvidáciu dospelcov	likviduje aj dospelcov
neumožňuje asanovať zápoje, resp. tzv. búdy	umožňuje asanovať zápoje, resp. tzv. búdy
nízky denný výkon – len 5,5 m ³ denne	vyšší denný výkon – až 12m ³ denne
vysoké náklady – vyše 260 Sk/ m ³	nižšie náklady – do 100 Sk/ m ³

Záver

Z porovnania stavu lesov pred založením TANAPu a dneškom jednoznačne vyplýva, že po zriadení Tatranského národného parku v roku 1949, resp. po ďalších rozhodnutiach sa stav tatranských lesov podstatne zlepšil. Zaslúžilo sa o to niekoľko generácií lesníkov. Najväčšou devízou tohto obdobia je evidentný posun v predstavách o pestovaní priestorovo rôznorodejších a ekologicky stabilnejších lesných porastov.

Čoraz častejšie vetrové a podkôrnikové kalamity nás však naliehavo upozorňujú na fakt, že priebeh prírodných procesov, ktoré sme si zvykli vnímať ako odraz zákonite sa opakujúceho režimu prírodných procesov prednedávnom „vykoľajil“ zo svojho ustáleného rytmu. Dosvedčuje to aj väčšia častosť živelných pohrôm a výskyt javov, ktoré v našich zeme-pisných šírkach sme predtým nezaznamenali. V ostatných rokoch čoraz častejšie hovoríme o globálnych klimatických zmenách.

Zákon č. 284/1994 Z. z., resp. č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny neakceptuje potrebu continuity ochranárskych snažení a na všetky prírodné rezervácie TANAPu „uvalil“ najprísnejší, tzn. piaty stupeň ochrany. Bez ohľadu na ich ponímanie navrhovateľmi pred rokom 1991 a určené režimy ochrany v zriaďovacích spisoch, zakázal „zasahovať do lesných porastov a rúbať stromy“. Zamestnancov Štátnych lesov TANAPu tým na väčšine spravovaného územia odsúdil na „ničnerobenie“. Bez povolenia výnimky z tohto zákona orgánom štátnej správy životného prostredia, nielenže nemôžu pokračovať v opatreniach ochrany lesa v kalamitných situáciách ale ani v pestovných opatreniach podľa pokynov lesného hospodárskeho plánu.

Sme presvedčení, že najviac oslabeným a najviac postihnutým porastom musíme však naďalej pomáhať. Premnožený hmyz treba potláčať, avšak zároveň dbať na to, aby sme zásahmi do porastu nezlepšovali jeho životné podmienky. Vzniká otázka: Ako na to? V hospodárskych lesoch nie je odpoveď až taká komplikovaná, pretože v takýchto lesoch sa dajú použiť všetky dostupné obranné postupy a prostriedky. V TANAPe s prevahou ochranných lesov a lesov osobitného určenia zaradených do systému prírodných rezervácií, spravidla v ťažkých terénnych podmienkach, je to oveľa zložitejšie. V závislosti od prírodoochranej hodnoty porastov je nevyhnutný diferencovaný prístup – od bez zasahovania (zóna A), cez obranu feromonovými bariérami, lapákmi, chemickou asanáciou a odvozom postihnutých kmeňov (zóna B).

Pri presadzovaní statusu TANAPu sa vyvíjajú silné tlaky na vytvorenie veľkej jadrovej zóny (A), ktorá by mala byť aj v prípade kalamít ponechaná na samovoľný vývoj. Jestvujú názory, podľa ktorých by jadrová zóna mala predstavovať až 75% výmery národného parku. Presadzovanie týchto myšlienok i v človekom evidentne narušených lesných ekosystémoch nevyhnutne vedie k zrúteniu takýchto oslabených štruktúr v neprirodzene veľkom rozsahu. Môže to mať nezanedbateľné dôsledky na ich hlavné funkcie (hydrické, klimatické, rekreačné a ďalšie). Netreba zabudnúť, že od týchto funkcií lesov sa odvíjajú aj dôsledky socio-ekonomické.

Literatúra

KOREŇ, M., 2001: Čím začala a ako sa vyvíja „kauza TANAP“. Tatry, (6): 2 – 5.

KOREŇ, M., 2002a: Vývoj a súčasné problémy územnej ochrany Tatranského národného parku. Štúdie o TANAP-e, **38**(5): 5 – 53.

KOREŇ, M., 2002b: O prírodných rezerváciách Tatranského národného parku. Tatry, (2): 2 – 5.

KOREŇ, M., 2003a: K problému starostlivosti o lesy postihnuté kalamitami I. Tatry, (5): 8 – 9.

KOREŇ, M., 2003b: K problému starostlivosti o lesy postihnuté kalamitami II. Tatry, (6): 8 – 10.

KOREŇ, M., 2004: K problému starostlivosti o lesy postihnuté kalamitami III. Tatry, (1): 8 – 9.

KOREŇ, M. st., FLEISCHER, P., TUROK, J. et al., 1997: Príčiny podkôrnikovej kalamity v ochrannom obvode Javorina a návrh ozdravných opatrení. Štúdie o TANAP-e. **36**(3): 113 – 187.

KOREŇ, M., FLEISCHER, P., FERENČÍK, J., SLIVINSKÝ, J., 1999: Rozpad horských lesov a problémy ich rekonštrukcie v podmienkach ŠL TANAP-u. In.: Zborník referátov z celoslovenského seminára 8.–9. apríla 1999 v Banskej Štiavnici „Aktuálne problémy v ochrane lesa 99“, s. 37 – 46.

KOREŇ, M., PITOŇÁK, J., 1999: Súčasný problémy ochrany lesov Tatranského národného parku. In. Päťdesiat rokov starostlivosti o lesy TANAP-u. Zborník referátov z konferencie. Vysoké Tatry 16. – 18. júna 1999, s. 51 – 58.

Ing. Peter LIŠKA

Ing. Pavol FABIÁN

Ing. Milan KOREŇ, CSc.

Štátne lesy TANAPu
059 60 Tatranská Lomnica

e-mail: koren@vstanap.sk